

*Г. М. Савранська,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління
при Президентіві України*

Методологія аналізу соціального партнерства як інституту системи забезпечення соціальної безпеки

У статті показано, що соціальне партнерство в широкому його розумінні є умовою та метою суспільного розвитку. Доведено, що цей феномен має сутнісні характеристики, які дозволяють ідентифікувати його як соціальний інститут системи забезпечення соціальної безпеки, головним призначенням якого є узгодження соціальних інтересів соціальних суб'єктів як фактору безпечної взаємодії в соціальній сфері суспільства. Методологічну основу аналізу соціального партнерства як соціального інституту складає комплексний підхід, і інститут соціального партнерства визначається як стійка форма організації спільної діяльності людей, що сприяє вирішенню соціально значущих завдань та стабільному розвитку соціумів різного рівня шляхом досягнення оптимального балансу інтересів партнерів, поведінка, відносини, ролі й статуси яких обумовлені нормами і цінностями рівноправності, справедливості, відповідальності, переговорними й договірними процедурами, санкціями за невиконання зобов'язань, а також забезпечені відповідними матеріальними та іншими ресурсами. Саме тому інститут соціального партнерства є важливою складовою системи забезпечення соціальної безпеки країни.

Ключові слова: соціальне партнерство, соціальний інститут, матеріальні умови та засоби функціонування соціальних інститутів, соціальна безпека, система забезпечення національної безпеки.

It is showed in the article, that social partnership in its wide understanding is a condition and purpose of social development. It is grounded, that this phenomenon has essential characteristics, allowing to identify it as a social institute of the system of providing of national security, the main destination of

which is a coordination of various social interests of social subjects as a factor of safe co-operation in the social sphere of society. Methodological basis of analysis of social partnership as a social institute makes a complex approach, and the institute of social partnership is determined as a steady form of organization of common activity of people, that promotes a decision of socially meaningful tasks and stable development of sociums of different level by achievement of optimum balance of interests of partners, conduct, relation, role and statue of which are conditioned to norms and values of equality of rights, justice, responsibility, by voice and contractual procedures, sanctions for non-fulfillment of responsibilities, and also are provided by proper material and by other resources. Exactly of this institute social partnership is an important component system of providing of social security of country.

Key words: social partnership, social institute, material conditions and means of functioning of social institutes, social security, system of providing of national security.

В статье отмечается, что социальное партнерство в широком его понимании является условием и целью общественного развития. Обосновывается тот факт, что данный феномен имеет сущностные характеристики, позволяющие идентифицировать его как социальный институт системы обеспечения национальной безопасности, главным предназначением которого является согласование разнообразных социальных интересов социальных субъектов как фактора безопасного взаимодействия в социальной сфере общества. Методологической основой анализа социального партнерства как социального института является комплексный подход, и институт социального партнерства определяется как устойчивая форма организации совместной деятельности людей, способствующая решению социально значимых задач и стабильному развитию социумов различного уровня путем достижения оптимального баланса интересов партнеров, поведение, отношения, роли и статусы которых обусловлены нормами и ценностями равноправия, справедливости, ответственности, переговорными и договорными процедурами, санкциями за невыполнение обязательств, а также обеспечены соответствующими материальными и иными ресурсами. Именно поэтому институт социального партнерства является важной составляющей системы обеспечения социальной безопасности страны.

Ключевые слова: социальное партнерство, социальный институт, материальные условия и средства функционирования социальных институтов, социальная безопасность, система обеспечения социальной безопасности.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зміна парадигми суспільного розвитку в Україні сприяла докорінній зміні соціальних відносин на всіх рівнях соціуму. В суспільстві відбуваються процеси, у тому числі й латентні, які прямо або побічно сприяють посиленню соціальної напруженості у різних сферах. Крім традиційної для ринкової економіки суперечності між працею і капіталом поглиблюються соціальна нерівність, проблеми в соціальній сфері, соціально-економічна диференціація регіонів і відбувається депопуляція населення. Ці та інші процеси в перспективі можуть викликати соціальні конфлікти й дезінтеграцію суспільства. Очевидно, що назріла суспільна потреба в глибшому теоретичному осмисленні одного із найефективніших механізмів соціальної інтеграції суспільства – інституту соціального партнерства. Тому оцінка впливу соціального партнерства як соціального інституту на систему забезпечення соціальної безпеки у процесі її функціонування та розвитку дає можливість здійснити безпосередній вихід на практику.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розгляд останніх наукових праць із зазначеної проблеми показує чітку тенденцію осмислення соціального партнерства як фактору розбудови соціальної держави (В.Алексейчук, В.Андріїв, О.Бортнікова, Л.Весельська, А.Кудряченко, А.Лобанова та ін.) [1; 2; 4; 6; 8; 9]. Однією з перших в Україні соціальне партнерство як фактор політичної та соціальної стабільності дослідила Т.Ляшенко [10]. У дослідженні системи забезпечення соціальної безпеки пріоритетне місце займає функціональний або ситуаційно-факторний аналіз системи. Тому ми вважаємо за доцільне

обґрунтувати необхідність інституціонального підходу дослідження характеру соціально-партнерських відносин у сфері національної безпеки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У даній статті автор ставить за мету розглянути підходи до інтеграції соціального партнерства в соціально-політичну, ідеологічну та ціннісну структуру суспільства та визначити його роль як механізму безконфліктної реалізації інтересів людини, соціальних груп, спільностей з метою підвищення ефективності державного управління у даній сфері.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Система забезпечення національної безпеки є однією з основних складових системи національної безпеки. Як вважає Г.Ситник: “Структуру системи забезпечення національної безпеки утворює сукупність взаємопов’язаних та взаємообумовлених суб’єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни) та механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших), які забезпечують їх узгоджену діяльність на основі чинного законодавства. Головною метою системи забезпечення національної безпеки є трансформація політики національної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, складових сектору безпеки (заходи політичного, правового, воєнного та іншого характеру), спрямовану на реалізацію національних інтересів (зокрема щодо виявлення, прогнозування, запобігання та нейтралізації загроз безпеці особи (громадянина), суспільству та державі” [12, с. 169–170]. Саме тому ми вважаємо, що принципи побудови і функціонування системи забезпечення соціальної безпеки зумовлені підходами щодо забезпечення національної безпеки, які визначені законодавством. Серед них: дотримання балансу життєво важливих інтересів людини, суспільної групи, суспільства і держави та забезпечення їх взаємної відповідальності за вирішення питань забезпечення

національної безпеки; забезпечення верховенства права та дотримання законності, а також пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів соціального, міжетнічного, міжконфесійного характеру на національному та на міжнародному рівнях.

Соціальне партнерство є умовою і метою суспільного розвитку та забезпечення соціальної безпеки як складової системи національної безпеки:

умовою, оскільки дозволяє реалізовувати найбільш раціональні й ефективні соціальні взаємодії в суспільстві, подолати конфлікти і відчуження, сприяючи тим самим стабільності соціальних відносин;

метою, оскільки його інституціоналізація виступає критерієм соціальної солідарності та інтеграції суспільства, його здатності до самоорганізації і саморозвитку.

Соціальне партнерство є не тільки умовою стабілізації соціальних відносин, але й чинником розвитку суспільства, оскільки виступає механізмом узгодження різноманітних інтересів у взаємодії соціальних суб'єктів для досягнення ними цілей, які, зокрема, можуть бути орієнтовані на інновації і модернізацію.

Без перебільшення можна стверджувати, що саме інститут соціального партнерства покликаний безболісно поєднати соціальний порядок і соціальний прогрес, тобто вирішити одну з ключових проблем забезпечення національної безпеки України.

У сучасній науці можна виділити два основних підходи до трактування соціального партнерства. В широкому сенсі його розуміють як специфічний вид суспільних відносин між професійними, соціальними групами, стратами, класами, їх суспільними об'єднаннями, органами влади і бізнесом. У вузькому сенсі – як вид соціально-трудова відносин між органами державної влади, працедавцем і трудовим колективом.

У вітчизняній науці і практиці переважає вузький підхід до соціального партнерства, яке розглядається переважно як технологія регулювання соціально-трудова відносин в організаціях [7; 13].

Разом з тим останнім часом усе більше почав виявлятися науковий інтерес до соціального партнерства як умови і мети розвитку різних сфер суспільного життя, як до чинника забезпечення соціальної безпеки та інтеграції суспільства в цілому [3; 4; 8; 11].

На наш погляд, соціальне партнерство – це особливий тип соціальних відносин між суб'єктами влади, бізнесу, професійними, соціальними групами, громадськими організаціями і населенням, орієнтованих на узгодження різноманітних інтересів і цілей цих соціальних суб'єктів у їх взаємодії, а також на створення умов для відтворення людського капіталу, вирішення соціально значущих питань у соціумах різного рівня і консолідації суспільства.

Починаючи з часів Г.Спенсера, який є основоположником концепції соціальних інститутів у соціології, головним призначенням інститутів у суспільстві вважається організація спільного життя людей і пристосування несоціальної за своєю суттю людини до життя в суспільстві. За такого підходу соціальне партнерство правомірно розглядати як один з основних інститутів у суспільстві, головною функцією якого є узгодження різноманітних індивідуальних і групових інтересів, а в кінцевому рахунку – організація спільної життєдіяльності людей.

Методологічною основою наукового аналізу соціального партнерства як соціального інституту правомірно, на наш погляд, визнати підхід українського вченого С.Степаненка, який виділяє три необхідні сторони діяльності соціального інституту:

– набір специфічних соціальних норм і розпоряджень, що регулюють відповідні типи поведінки;

– інтеграція його до соціально-політичної, ідеологічної і ціннісної структури суспільства, що дозволяє узаконити соціально-правову основу його діяльності;

– наявність матеріальних засобів та умов, що забезпечують успішне виконання нормативних розпоряджень і здійснення соціального контролю [15].

Розглянемо кожну із сторін стосовно соціального партнерства.

Соціальні норми гласно або негласно відображають визначені більшістю членів суспільства поведінкові стандарти. У свою чергу, соціальні розпорядження – це соціальні норми у вузькому розумінні, які визначають соціальну поведінку людини в соціумі, її відношення до інших членів суспільства або групи. Норми і розпорядження формулюють так, щоб були дотримані суспільні або груповий інтереси. Для того щоб забезпечити дотримання даних норм, суспільство або група вживає певних заходів, починаючи з виховання і закінчуючи санкціями різного ступеня строгості, за допомогою яких порушника соціальних норм позбавляють тих або інших благ.

Соціальні норми і розпорядження можуть формулюватися у вигляді принципів, тобто необхідних правил поведінки. У соціальному партнерстві такими принципами є:

- рівноправність, повноважність, пошана та врахування інтересів усіх суб'єктів соціального партнерства;
- зацікавленість суб'єктів соціального партнерства в участі у договірних відносинах;
- свобода вибору при обговоренні питань, що входять до сфери соціального партнерства;
- добровільність, реальність та обов'язковість ухвалення зобов'язань;
- контроль над виконанням прийнятих колективних договорів, угод;
- відповідальність суб'єктів соціального партнерства і їх представників за невиконання зобов'язань, договорів та угод;
- сприяння держави в управлінні й розвитку соціального партнерства на демократичній основі.

Недотримання названих принципів призводить до дисфункції інституту соціального партнерства.

Соціальне партнерство у соціально-політичній структурі суспільства в ідеалі має бути, з одного боку, механізмом безконфліктної реалізації політичних інтересів індивідів, соціальних груп, класів, страт і спільностей, і сприяти переходу від політичного протистояння до політичного консенсусу. З

другого боку – виступати пріоритетом і стратегічною метою державного управління.

Пріоритетність соціального партнерства в державній політиці й управлінні сприяє: налагодженню зв'язків для реалізації інтересу статусних груп; партнерській взаємодії політичних суб'єктів у вирішенні соціальних проблем і завдань; формуванню і реалізації природного державного інтересу, що виражається в збереженні й примноженні матеріальних, соціальних і духовних благ суспільства; конструктивному діалогу влади та інших суб'єктів політики з питань суспільного і державного розвитку.

Як стратегічна мета розвитку політичної структури соціальне партнерство має бути проголошене орієнтиром і результатом державної політики. Держава соціального партнерства, на відміну від соціальної держави, яка сама створює умови для гідного життя та розвитку особи, – це держава, здатна консолідувати всіх соціальних суб'єктів, включаючи населення, для створення таких умов. Для цього трансформація соціально-політичної структури суспільства повинна бути пов'язана з розвитком інститутів громадянського суспільства, які традиційно є домінуючими в демократичному суспільстві.

В основі політики держави соціального партнерства має бути відповідна ідеологія як система ідей, теорій, уявлень, в яких соціальна дійсність пояснюється крізь призму встановлених принципів, а також містяться цілі, директиви, програми практичної соціальної діяльності.

Ідеологія соціального партнерства є альтернативою як ліберальній ідеології, заснованій на визнанні панування інтересів власника, підприємця, працедавця, так і ідеології класової боротьби, що базується на протиставленні інтересів найнятих робітників та власників засобів виробництва.

Основою ідеології соціального партнерства має бути положення про те, що головним його призначенням у суспільстві є забезпечення балансу реалізації інтересів основних соціальних груп і страт, політичної і соціальної стабільності в суспільстві. Тому в соціальному партнерстві не можуть домінувати інтереси

певних класів, груп, осіб. У разі партнерських відносин у будь-якій сфері суспільства або діяльності соціальне партнерство забезпечує баланс інтересів усіх соціальних груп, залучених до спільної діяльності, незалежно від соціального статусу, майнового стану, ресурсів і т. д.

Як показує досвід розвинених країн, ідеологія і політика соціального партнерства дозволяють вирішувати спірні питання не методами страйків, локаутів, озброєних виступів тощо, а шляхом переговорів, знаходження компромісів і взаємної згоди, пошуку консенсусу інтересів різних соціальних груп. Тобто цей інститут сприяє економічній і політичній стійкості соціальних відносин.

Ціннісна система особи, групи, суспільства є спонукальною силою, яка сприяє спільним діям і колективному соціальному життю людей. Як справедливо відзначає П.Сорокін, коли єдність, засвоєння і гармонія цінностей слабшають, збільшуються шанси міжнародної або громадянської війни [14, с. 656–658].

Структура цінностей системи суспільства – це відносно стійка впорядкована сукупність зв'язків цінностей у системі, які відображають сприйняття людьми реальності. У системі цінностей завжди є ядро домінуючих базових цінностей. На їх платформі утворюється ієрархія цінностей, формуються ціннісні орієнтації як відносно стійке, соціально обумовлене ставлення до сукупності матеріальних, духовних благ та ідеалів, на основі яких виникає прагнення до досягнення певної мети і які визначають специфіку поведінки індивідів і груп, задають цілі індивідуальних та соціальних дій, визначають характер соціальних взаємодій і відносин.

Соціальне партнерство як цінність має інтеграційну природу, оскільки в її основі лежить широке коло різноманітних потреб та інтересів особи, соціальних груп і суспільства. Інтеграція соціального партнерства до ціннісної структури суспільства вимагає, за висловом М.Вебера, “раціоналізації” поведінки його суб'єктів. Наприклад, на особистісному рівні індивід, який не орієнтується у своїй поведінці на інтереси інших, – викликає їх протидію або приходять до небажаного і

непередбачуваного ним результату, унаслідок чого може бути завдано шкоди його власним інтересам [5, с. 636].

Тобто соціальне партнерство як цінність – це цілі, що допомагають людині здійснювати соціально схвалюваний вибір своєї поведінки в ролі соціального партнера, що враховує інтереси інших учасників цього типу соціальних відносин.

Як соціальна цінність соціальне партнерство виконує функцію певного еталону ефективних соціальних взаємодій і відносин у всіх сферах суспільного життя, що інтегрований у ціннісну структуру суспільства і має свою сферу інтеграції в ціннісні орієнтації особи. Інтеграція соціального партнерства до соціально-політичної, ідеологічної і ціннісної структури суспільства дозволяє узаконити його соціально-правову основу.

Правова інституціоналізація соціального партнерства – це процес формування нормативно-правової бази, що регулює відносини соціального партнерства в суспільстві та різних його сферах і включає конституційні норми, нормативні правові документи різного рівня (кодекси, закони, укази, розпорядження і т. д.), а також загальновизнані принципи й норми міжнародного права, що містяться у відповідних міжнародних правових документах.

Наявність матеріальних засобів та умов, що забезпечують успішне виконання нормативних розпоряджень, і здійснення соціального контролю є третьою стороною діяльності будь-якого соціального інституту. Слід зазначити той факт, що цей аспект, крім деяких нюансів, традиційно не цікавить західну науку, і акцент робиться на внутрішню, змістову сторону. У вітчизняній науці будь-який соціальний інститут розглядається не тільки як сукупність ролей, норм, зразків поведінки, тобто з погляду внутрішнього змісту, але і як сукупність осіб, установ, що мають певні матеріальні умови і володіють певними матеріальними засобами. Інститут соціального партнерства складається із сукупності соціальних суб'єктів – органів влади, бізнес-структур, громадських організацій та об'єднань, соціально-професійних груп, агентств, фондів тощо, які мають у своєму розпорядженні необхідні для їх діяльності матеріальні цінності (будівлі, фінанси

і т. д.). Партнерські відносини матеріалізуються також у договорах, угодах, протоколах про наміри, деклараціях, які дозволяють здійснювати соціальний контроль у цій сфері суспільних відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна сказати, що на емпіричному рівні соціальне партнерство може бути охарактеризоване як соціальний інститут у тому випадку, якщо:

по-перше, норми, розпорядження і принципи, що декларуються, дотримуються суб'єктами соціального партнерства, а також застосовуються реальні санкції за їх недотримання;

по-друге, соціальне партнерство можна вважати інтегрованим у соціально-політичну, ідеологічну й ціннісну структуру суспільства, коли воно – володіє механізмами переходу від політичного протистояння до політичного консенсусу, а також виступає пріоритетом і метою в державному управлінні; забезпечує дійсний баланс реалізації інтересів основних груп і страт суспільства, не допускає при цьому домінування інтересів окремих соціальних суб'єктів; є еталоном, зразком ефективних соціальних взаємодій і відносин у всіх сферах суспільного життя, на які орієнтуються індивіди та групи у своїй поведінці;

по-третьє, воно має розвинену організаційну структуру і достатні матеріальні засоби та умови для здійснення своїх функцій.

Саме тому інституціоналізація соціального партнерства є тривалим процесом. Очевидно, що в умовах, коли соціальні конфлікти ще не втратили гостроти, а соціальна нерівність у сучасних суспільствах стійко відтворюється, інституціоналізація соціального партнерства є актуальним теоретичним і практичним завданням.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у проведенні порівняльного аналізу, по-перше, ролі органів державної влади щодо стимулювання та активізації соціального партнерства з інститутами громадянського суспільства; по-друге,

– як воно сприяє конструктивній взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування; по-третє, – як соціальне партнерство сприяє розвитку демократичних тенденцій у суспільстві в цілому та забезпеченню соціальної безпеки. Однією із найбільш важливих залишається проблема розгляду держави як інституту соціального партнерства. Подальшим кроком наукових розвідок є виявлення можливих тенденцій становлення соціального партнерства як інституту системи забезпечення соціальної безпеки та розробка критеріїв визначення загроз національній безпеці України від протиправних дій суб'єктів соціального діалогу в суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Алексейчук В. В.* Теоретичні підходи до обґрунтування сутності поняття соціального партнерства / В. В. Алексейчук // Держава та регіони : наук.-вироб. журн. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2009. – № 1. – С. 10–13.

2. *Андріїв В.* Соціальне партнерство як форма захисту профспілками трудових прав працівників / В. Андріїв // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – № 38. – С. 371–375.

3. *Афоніна О. Г.* Соціальна безпека: проблеми становлення соціального партнерства в Україні / О. Г. Афоніна // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 4. – С. 241–249.

4. *Бортнікова О. Г.* Державне управління забезпеченням соціальної безпеки та проблеми становлення соціального партнерства в Україні / О. Г. Бортнікова // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – 2012. – № 13. – С. 85–89.

5. *Вебер М.* Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.

6. *Весельська Л. А.* Державна політика у сфері соціальної безпеки: організаційно-правовий аспект / Л. А. Весельська // Вісн. держ. служби України. – 2011. – № 1. – С. 8–12.

7. *Колот А. М.* Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2005. – 230 с.

8. *Кудряченко А. І.* Соціальне партнерство: європейський досвід і Україна / А. І. Кудряченко // Стратегічні пріоритети : наук.аналіт. щокварт. зб. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2008. – № 3. – С. 132–141.

9. *Лобанова А. С.* Соціально-політичне партнерство у контексті українських реалій: постановка проблеми / А. С. Лобанова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 16. – 716 с.

10. *Ляшенко Т. М.* Соціальне партнерство як фактор політичної та соціальної стабільності в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / Ляшенко Т. М. – К., 1998. – 18 с.

11. *Мирзоян Г. В.* Социальное партнерство в российском обществе / Г. В. Мирзоян. – М. : Соц.-гуманит. знания, 2010. – 268 с.

12. *Ситник Г. П.* Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2012. – 545 с.

13. *Скуратівський В. А.* Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В. А. Скуратівський, О. А. Линдюк // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 3. – С. 194–204.

14. *Сорокин П. А.* Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений : пер. с англ. / П. А. Сорокин. – СПб. : РХГИ, 2000. – 1056 с.

15. *Степаненко С. В.* Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.